

Тема 23. Пострадянський простір як регіональний вектор геостратегії української держави.

Велика геополітика: Яке місце посяде Україна на європейській карті.
Шість варіантів

Головне питання про майбутнє України, на яке досі немає чіткої відповіді, стосується не тільки і не стільки її внутрішніх справ, економічної трансформації і соціальної стабільності – тем, які часто лунають у ЗМІ та обговореннях експертів[1]. В кінцевому рахунку, вирішальним викликом перед Києвом на наступні кілька років залишається питання захисту національної безпеки від російської гібридної війни проти України[2]. В першу чергу це стосується стримування можливих подальших військових дій Москви, таких як повітряні бомбардування, артилерійські обстріли, ракетні удари або просування військ за межі сьогоднішніх окупованих територій. Останнє могло б, наприклад, статися, якщо Кремль вирішить створити сухопутний зв'язок між Росією і Кримом уздовж Азовського моря в разі невдачі російського будівництва стабільного і функціонуючого моста через Керченську протоку.

У зв'язку з цим має сенс позначити шість можливих варіантів майбутнього міжнародного позиціонування України. Ці сценарії потребуватимуть від Києва, Заходу і Москви різних концептуальних підходів, взаємних сигналів і спільних або ж антагоністичних дій. Вони можуть призвести до найрізноманітніших наслідків не тільки для України, але і для всієї Європи – якщо не для всього світу (з огляду на представлений нижче зв'язок між територіальною цілісністю України та міжнародним режимом щодо нерозповсюдження ядерної зброї).

Як буде проілюстровано, відносні шанси, ризики та можливості втілення будь-якого з сценаріїв різко відрізняються один від одного. Проте, має сенс обговорити всі шість сценаріїв в приблизно однаковій мірі, позаяк всі вони активно обговорюються в експертному середовищі та міжнародній дипломатії, а також іноді в мас-медіа. Має сенс порівняти сьогоднішню відносну ймовірність їх втілення і відкрито сказати про утопічність, бажаність, ризикованість, привабливість, безрадісність і т.д. їх майбутньої реалізації.

У наступні роки не можна виключити ні нових потрясінь або трансформації міжнародної системи безпеки, ні різких змін у внутрішньому розкладі залучених в «українську кризу» держав і міждержавних організацій.

До того ж, в наступні роки не можна виключити ні нових потрясінь або трансформацій міжнародної системи безпеки, ні різких змін у внутрішньому розкладі залучених в «українську кризу» держав і міждержавних організацій. В результаті змін умов для викладених шести сценаріїв – наприклад, після уходу Путіна – відносна ймовірність їх реалізацій може знизитися або підвищитися у порівнянні з теперішньою ситуацією. Деякі з представлених сценаріїв можуть на тлі сьогоденної міжнародної ситуації видатися нездійсненними. Проте, їх попереднє обговорення вже сьогодні має сенс на той випадок, якщо у наступні роки відбудуться різкі повороти, наприклад, всередині України, Росії, США та/або Європейського Союзу. Останні роки навчили, що не можна повністю виключати навіть найбільш – здавалося б – неймовірних нових розвитків.

Такого роду, з одного боку, політичні катаклізми або ж, з іншого боку, прогресивні стрибки можуть надати нові «вікна можливостей» для України і її друзів. Якщо таке вікно дійсно раптом відкриється – Києву, Брюсселю, Вашингтону та іншим гравцям потрібно буде діяти, можливо, швидко і рішуче, щоб не згаяти історичний момент. Саме на цей випадок, тобто щоб бути готовим і до самого різкого повороту подій, тут обговорюються поки лише гіпотетичні варіанти українського майбутнього. Вони можуть залишитися такими ж фантастичними, якими вони видаються на сьогодні – або ж, навпаки, стати цілком можливими, якщо світ істотно зміниться. Крім продовження сьогоденного стану невключеності в значимі міжнародні структури безпеки, Україна має п'ять альтернативних сценаріїв: «фінляндізація», вступ до ЄС, приєднання до НАТО, окремий договір зі США, створення коаліції «Міжмор'я».

Перший сценарій: Україна (спільно з Грузією і Молдовою) залишається в нинішній геополітичній «сірій зоні» Європи і отримує з боку Заходу тільки неформальну підтримку своєї безпеки

Проста екстраполяція нинішнього становища України, Молдови і Грузії без істотної зміни їхнього міжнародного статусу є, на сьогоднішній день, найбільш імовірним сценарієм на найближчі роки. Вірогідні нові розвитки всередині цього сценарію, як, наприклад, різні двосторонні партнерства, проекти і домовленості. Але у підсумку такі окремі ініціативи, швидше за все, залишать рівень інституційної вбудованості всіх трьох країн, тобто відсутність їх організаційного включення в європейську систему безпеки, аналогічним нинішньому. З одного боку, можна стверджувати, що тільки обговорення

різних варіантів майбутнього в рамках цього першого сценарію подій – дійсно реалістична дискусія, і що тільки спроби поліпшення саме цього сценарію мають політичний зміст для України.

З іншого боку, очевидним недоліком цього українського, грузинського і молдавського майбутнього є те, що воно буде по суті продовженням ситуації, що склалася після 1991-го року [3]. Цей сценарій буде і надалі відтворювати той набір обставин, що призвів до катастрофи 2014-го року. Часткова західна допомога Україні, Молдові та Грузії у вигляді фінансової підтримки, різних схем співпраці і постачання деякої зброї, в гіршому випадку, колись буде розглядатися як відволікання від завдання більш креативного і істотного розв'язання принципової проблеми міжнародного становища цих трьох країн.

Цей сценарій буде і надалі відтворювати той набір обставин, що призвів до катастрофи 2014-го року.

Ретельна робота над поступовим поліпшенням сценарію «сірої зони» з огляду на його високу ймовірність на наступні роки, звичайно, потрібна – і, з огляду на неясність альтернатив йому, є навіть першочерговою. Однак надмірна або навіть виняткова увага до цієї мети може призвести як в Україні, так і на Заході, до забудькуватості про те, що цей сценарій урешті-решт буде означати збереження небезпечної геополітичної «діри» в Європі. Поки ця тендітна модель міжнародних відносин Східної Європи не буде замінена якоюсь серйозною структурою, вона може призвести до ще більшого краху, ніж той, який стався в 2014-му році.

Ідея про те, що Україна, Молдова і Грузія повинні і можуть самі собою стати досить сильними, щоб протистояти Росії – почесна і приваблива. Але вона, насамкінець, наївна, якщо не легковажна. Те, що ці країни самостійно можуть впоратися з новим повномасштабним російським військовим вторгненням, включаючи повітряні і ракетні удари – а саме про цей жахливий сценарій потрібно говорити, якщо серйозно обговорювати питання базової національної безпеки трьох країн – всього лише необгрунтована мрія[4].

Дев'ятнадцятий Саміт Україна-ЄС

Другий сценарій: В рамках великої угоди між Росією і Заходом Україна отримає якісь загальні гарантії безпеки, але може втратити частину своєї території та/або суверенітету.

Тоді як перший варіант є на сьогодні найбільш вірогідним, то другий, так званої «фінляндизації», став за останні три роки найбільш популярним серед багатьох політиків, дипломатів, спостерігачів у Західній Європі і деяких аналітиків в Росії. Ідея про велику угоду між Москвою і Заходом часто згадується як в ЗМІ, так і в експертних дискусіях. В принципі, Україна повинна бути найбільш зацікавленою країною в стабільному, всеосяжному і справедливому мирі з Росією. Однак стійка угода з Москвою видається малоімовірною без фундаментальних змін у нинішньому політичному режимі Росії або, принаймні, в її зовнішньополітичних пріоритетах. Сьогоднішній Кремль навряд чи по-справжньому визнає суверенітет України або погодиться на вирішення проблеми Криму. Хіба що можна припустити можливий майбутній вихід Росії з українського Донбасу в обмін на зняття більшості західних санкцій.

Сьогоднішній Кремль навряд чи по-справжньому визнає суверенітет України або погодиться на вирішення проблеми Криму. Хіба що можна припустити можливий майбутній вихід Росії з українського Донбасу в обмін на зняття більшості західних санкцій.

Ймовірно, що Москва вимагатиме і для цього прогресу додаткових поступок з боку Заходу, як, наприклад, офіційного виключення можливості майбутнього вступу України в ЄС та/або НАТО. Кремль також швидше за все не відмовиться від Криму і не припинить підтримку своїх маріонеткових режимів у Придністров'ї, Південній Осетії і Абхазії. Таким чином, така асиметрична угода, що ігнорує інтереси Києва, стала б фактичною відмовою США і Великобританії від їхніх обіцянок у відомому Будапештському меморандумі про запевнення щодо безпеки України від 1994-го року. (Назва цього документу часто неправильно перекладається в Україні як «Меморандум про [нібито] гарантії безпеки», хоча в англійському варіанті тексту йдеться про «security assurances», а не про «security guarantees».) Тим самим таке можлива угода ще більше підірвала б вже давший тріщину в 2014-му році всесвітній режим нерозповсюдження ядерної зброї, про що нижче буде розказано більш докладно[5].

До того ж, така угода повторила б попередні невдалі спроби прийти до взаєморозуміння між Заходом і Кремлем щодо пострадянського простору шляхом колективних переговорів і підписання багатосторонніх документів. У Будапештському меморандумі 1994 року з США, Великобританією і Україною Кремль – в обмін на повну передачу українського ядерного арсеналу Росії – запевнив світ про свою повагу територіальної цілісності, державних кордонів та політичного суверенітету України. У Стамбульському документі ОБСЄ 1999 року Росія пообіцяла вивести свою невелику військову частину з Придністров'я. У російсько-грузинському мирному договорі 2008-го року, досягнутому за посередництва ЄС (т.зв. «план Саркозі»), керівництво Росії погодилося вивести свої війська з Південної Осетії та Абхазії. У Женевській декларації, Мінському протоколі і Мінському меморандумі 2014-го року, і в Мінській угоді 2015-го року Москва погодила на деокупацію Донбасу.

Жодна з російських обіцянок в цих багатосторонніх угодах (як і в цілому ряді двосторонніх договорів Росії з Україною, Молдовою і Грузією) не була виконана, хоча Москва в тій чи іншій мірі брала участь в ініціації підписання і розробці текстів цих документів. Укладання ще однієї подібної угоди з Москвою може мати такий самий розчаровуючий результат. У гіршому випадку воно може спокусити Захід підписатися під перманентним порушенням політичного суверенітету України в обмін на несуттєве покращення безпеки Східній Європі. Такий результат на тлі подій і угод щодо українського ядерного арсеналу 1990-их років ще глибше підірвав би логіку міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї, що демонстративно порушується Москвою з 2014-го року.

Третій сценарій: Дотримуючись своєї обіцянки на Бухарестському саміті 2008 року, НАТО надає Україні та Грузії Плани дій щодо членства (ПДЧ) і, врешті, приймає ці країни в НАТО

Тоді як велика угода між Росією і Заходом є кращим варіантом вирішення конфлікту навколо України серед багатьох західних і російських спостерігачів, в самій Україні і Грузії найбільш популярним варіантом вирішення проблеми безпеки цих країн є якомога швидше їх приєднання до НАТО. (Молдова в 1994-му році, в статті 11 своєї Конституції, проголосила себе перманентно позаблоковою державою.) Відносна більшість не тільки політиків і інтелігенції двох країн, але і українського, і грузинського товариств сьогодні стабільно підтримує вступ до НАТО. Вже у 2008 році Україна і Грузія офіційно подали заявку на членство в НАТО, але ці заяви не привели до надання аплікантам ПДЧ і реальних можливостей вступу в НАТО. Правда,

альянс пообіцяв в заключній декларації свого Бухарестського саміту, що Україна і Грузія «стануть членами» альянсу – проте, він і не уточнив, як і коли це трапиться.

Принципова проблема подібного сценарію полягає в тому, що НАТО не є наднаціональною організацією.

Принципова проблема подібного сценарію полягає в тому, що НАТО не є наднаціональною організацією. Рішення про прийняття нових членів вирішують не натовські чиновники або військові, серед яких багато друзів України і Грузії. Замість цього всі країни-члени альянсу в рамках Північноатлантичної ради повинні одноголосно погодитися на розширення. Перед гіпотетичним голосуванням в Північноатлантичній раді заяви Грузії і України про вступ до НАТО, напевно, знайшли б значну підтримку серед політичних еліт країн-членів альянсу зі Східної Європи та Північної Америки. Однак, оскільки кожна країна має право на вето, шанси на одностайно позитивне голосування були б, проте, вони є вкрай малими сьогодні і в близькому майбутньому. Принаймні, кілька західноєвропейських країн наклали б своє вето на таке розширення НАТО – до того моменту, поки не вирішаться територіальні суперечки Києва та Тбілісі з Москвою.

Парадоксальним чином, Україна та Грузія, мабуть, тільки тоді зможуть стати членами НАТО, коли їм це вже не буде так потрібно, тобто якщо і коли вони вирішать свої конфлікти з Росією. Незважаючи на це, багато українських і грузинських політиків, експертів та дипломатів сьогодні вкладають багато свого часу і своєї енергії в те, щоб просувати ідею якомога швидшого вступу їхніх країн в НАТО. Пронатовські активісти не тільки пропагують цей поки що примарний сценарій в своїх країнах, а й тиснуть на своїх колег на Заході, щоб вони якимось чином вирішили проблему членства, незважаючи на те, що ймовірність одностайної підтримки цього кроку усіма 29-ти членами альянсу на найближчі роки є близькою до нуля[6]

Вирішальне питання для України в тому, що робити до того часу, як всі країни-члени НАТО зможуть, без винятку, погодитися на нове велике східне розширення альянсу.

Хоча мотивація пронатовських грузинських і українських політиків, експертів і дипломатів зрозуміла, їх постійні спроби досягти в цьому плані кардинального прориву, наразі не тільки не приносять користі. Вони певною мірою є контрпродуктивними, оскільки відволікають Київ, Тбілісі і їх

західних партнерів від пошуку найбільш перспективних шляхів підвищення структурної безпеки Грузії та України протягом того періоду часу, поки вступ в НАТО в кінцевому підсумку не стане дійсно можливим. Вирішальне питання для України в тому, що робити до того часу, як всі країни-члени НАТО зможуть, без винятку, погодитися на нове велике східне розширення альянсу.

Четвертий сценарій: Приєднання до ЄС як інструмент зміцнення безпеки України, Грузії і Молдови

На відміну від, мабуть, непереборних геополітичних перешкод для приєднання України і Грузії до НАТО доки триває їх конфлікт з Росією, майбутній вступ в ЄС трьох асоційованих країн Східного партнерства – набагато менш політизоване питання. Щоправда, діючий Лісабонський договір ЄС включає в себе нову статтю 42 про взаємну військову допомогу (параграф сім) і тим самим надає членам Співки гарантії, що нагадують положення відомої п'ятої статті Вашингтонського договору НАТО. Проте, ЄС не є в першу чергу оборонним альянсом і не включає в себе США, що робить його розширення менш геополітично значущим, менш ризикованим для країн-членів Союзу та менш загрозливим для росіян, більшість яких до недавнього часу мали значимий рівень симпатії щодо ЄС, а не острах – як у випадку з НАТО. На цьому тлі шанси, виклики і траєкторії вступу до ЄС, з одного боку, і в НАТО, з іншого, відрізняються.

Як відомо, офіційної і однозначної перспективи членства в ЄС у Києва, Тбілісі і Кишинєва, звичайно, досі немає. Але все ж, на той момент, коли ці три країни виконують більшість статтею своїх уже підписаних і ратифікованих великих угод про асоціацію з ЄС і таким чином «європеїзують» свої законодавства, громадські структури і державні управління, в питанні приєднання України, Грузії і Молдови до Союзу з'явиться багато прихильників, як в Центрально-Східній, так і в Західній Європі. Тому, всупереч поширеній на сьогодні думці, майбутній вступ цих трьох країн в ЄС не такий вже й малоімовірний; і такий крок був би не тривіальним щодо забезпечення безпеки трьох країн.

Угоди про асоціацію, укладені цими трьома пострадянськими республіками у 2014-му році, є виключно деталізованими і всеосяжними договорами, які в найближчі роки будуть поступово посилювати їхні зв'язки з ЄС. Фактично імплементація цих супер-пактів вже сама по собі зробить Україну, Молдову та Грузію учасниками європейського економічного і правового простору[7]. Коли угоди будуть повністю втілені і будуть діяти в

багатьох сферах суспільного життя трьох країн, фінальний крок до повного членства в ЄС буде вже відносно невеликим.

Фактично імплементація цих супер-пактів вже сама по собі зробить Україну, Молдову та Грузію учасниками європейського економічного і правового простору.

На цьому тлі ймовірно, що після того, як більшість глав угод про асоціацію будуть реалізовані, три країни отримають офіційний статус кандидата в члени від Брюсселя. Ймовірно, також, що наступні за цим переговори про вступ будуть коротшими, ніж у випадку більш ранніх підготовчих процедур для вступу тих чи інших країн в ЄС, оскільки багато ключових питань вже будуть вирішені в процесі втілення діючих великих угод про асоціацію. Хоча ці договори офіційно не укладені для того, щоб підготувати три країни Східного партнерства до членства в ЄС, фактично вони роблять саме це.

ЄС, щоправда, не є таким потужним і однозначно оборонним союзом, як НАТО, і, отже, не може надавати таких самих однозначних гарантій військової безпеки, як набагато більш підготований до цього Північноатлантичний альянс. Проте, члени ЄС інституційно пов'язані між собою настільки міцно і багатогранно, що вони не можуть не бути найтіснішими геополітичними союзниками. Це особливо важливо з огляду на те, що Союз має ефективні інструменти економічного тиску на своїх можливих противників. Таким чином, приєднання України, Грузії і Молдови до ЄС значно поліпшило б їхні позиції в сфері безпеки і було б геополітично менш складним, ніж подальше розширення НАТО на схід.

Деякі політики, дипломати і експерти Європи розуміють потенційне значення членства в ЄС не тільки для економічного розвитку України, Молдови та Грузії, але і для вирішення проблеми безпеки Києва, Тбілісі та Кишинєва і тому активно над цим працюють. Проте, особлива глибина і широта трьох нових угод про асоціацію з ЄС означають, що їх імплементація потребуватиме багато років. Це означає, що – хоча політично вступ до ЄС легший, ніж до НАТО – Україна, Грузія і Молдова ще не скоро зможуть претендувати на повне членство в ЄС. Як і у випадку з НАТО, залишається питання, що робити до моменту їх ймовірного майбутнього вступу до Союзу.

Зустріч Президента з представниками вітчизняного та іноземного бізнесу

П'ятий сценарій: Отримання Україною статусу т.зв. Основного союзника США поза НАТО або/та укладання тристороннього пакту на базі Будапештського меморандуму

Після розпаду СРСР Україна успадкувала третій за величиною в світі арсенал ядерної зброї, який значно перевищив сумарну кількість атомних боєголовок, що знаходились тоді в розпорядженні Китаю, Великобританії та Франції. Зрозуміло, у Києва на початку дев'яностих не було можливості використовувати більшу частину цієї зброї. Проте, цей величезний арсенал, як і значні виробничі потужності та інженерно-технологічний досвід України дозволили б Києву створити свої власні невеликі, але функціональні і досить загрозливі ядерні війська.

Однак Київ вирішив відмовитися від усієї своєї ядерної зброї, обладнання та матеріалів, щоб приєднатися у середині 1990-х до всесвітнього Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) як держави без атомної зброї. Уже тоді передчуваючи російську іредентистську загрозу, український уряд в ході міжнародних переговорів про роззброєння України в 1993-1994 рр. році наполягав на тому, щоб Київ за відмову від свого ядерного арсеналу отримав гарантії безпеки з боку т.зв. країн-«депозиторів» ДНЯЗ, тобто від США, Великобританії і Росії. У грудні 1994-го року, під час Будапештського саміту КБСЕ, ці три країни, як гаранти режиму нерозповсюдження атомної зброї, і підписали доленосний Меморандум з Україною[8].

Безумовно, Будапештський меморандум не є повноцінним міжнародним договором. Він надав Україні не «гарантії», як часто стверджується в українських ЗМІ, а «запевнення» (assurances) про безпеку. Проте, оскільки чотиристоронній документ в свою чергу тісно пов'язаний з ДНЯЗ, Москва в 2014 році порушила не тільки територіальну цілісність України. Опосередкованою жертвою російської відкритої анексії Криму та прихованої інтервенції на Донбасі також стали юридична логіка дієвості ДНЯЗ і міжнародна довіра в ефективність однієї з найважливіших угод світової

спільноти[9]. На цьому тлі, Україні варто в майбутньому спробувати переконати Вашингтон та Лондон підтвердити свої запевнення 1994 року більш формально та однозначно, і зробити це не тільки і не стільки через солідарність з Україною, а заради збереження майбутньої міцності всесвітнього режиму нерозповсюдження[10].

У майбутньому, можливо, Києву навіть варто прагнути до тристороннього договору між Україною, США та Великобританією на підставі обіцянок Вашингтона та Лондона Києву в Будапештському меморандумі 1994 року.

Стандартний формат забезпечення безпеки, який США застосовує до обраних партнерів по всьому світу – це т.зв. статус Основного союзника поза НАТО (MNNA), який передбачає ряд особливих можливостей щодо співпраці в сфері національної безпеки і може супроводжуватися пактом про військову допомогу між Вашингтоном і його союзником. У грудні 2014-го року в Конгресі США вже серйозно розглядали надання цього статусу Україні, але в останній момент це положення було виключено з відповідного законопроекту. У березні 2017 го року Верховна Рада прийняла резолюцію, в якій вона прямо просить Вашингтон оголосити Україну своїм Основним союзником поза НАТО. У майбутньому, можливо, Києву навіть варто прагнути до тристороннього договору між Україною, США і Великобританією на підставі обіцянок Вашингтона і Лондона Києву в Будапештському меморандумі 1994 року.

Очевидна причина, чому такого нового договору і повноцінного військового співробітництва ще немає – це те, що США і Великобританія в такому випадку ризикують бути втягнутими в конфлікт України з Росією. З іншого боку, такий крок підвищив би ставки для Росії в її гібридній війні проти України, і тим самим міг би допомогти стримати майбутні атаки Москви. Більш того, надання Україні більш серйозних гарантій безпеки, ніж запевнення США і Великобританії в рамках Будапештського меморандуму, посилює загальну довіру до міжнародного права в цілому, і до ДНЯЗ зокрема. На цьому тлі, Вашингтон і Лондон одного разу зможуть вирішити, що їм все ж варто прийняти такий ризик і зробити «апгрейд» Будапештського меморандуму 1994 року – не тільки і не стільки заради безпеки українців, а в інтересах подальшого функціонування режиму нерозповсюдження. В такому випадку Україна зможе суттєво посилити свою міжнародну включеність і відійти від свого нинішнього стану в європейській «сірій зоні» безпеки.

Парадоксальним чином, такий розвиток відповідав би й базовим стратегічним інтересам російської держави – факт, який, звичайно, цинічна «кремлівська політологія» рішуче б заперечувала. Сприйняття Росії як світової держави і її міжнародної ваги більш тісно пов'язані з відносною грізністю і ексклюзивністю її ядерного арсеналу, ніж, наприклад, у випадку таких атомних держав як США, Китай, Франція і Великобританія. Міжнародний вага і вплив цих чотирьох країн, правда, теж базується на їхньому статусу офіційних ядерних держав в рамках ДНЯЗ і відповідних арсеналах зброї масового ураження. Але їхній статус і репутація пов'язані не тільки з їх ядерними ракетами, бомбами і снарядами, а й з іншими факторами, як, наприклад, зі значною економічною потужністю, високим академічним потенціалом і різними технологічними інноваціями цих націй.

Москві буде важче ніж іншим офіційним ядерним державам компенсувати поступове зниження значення свого ядерного арсеналу іншими важелями впливу.

Тому збереження статусу і ваги Росії як країни, досягнення якої у поза-військових сферах скромніші, ніж у інших офіційних ядерних держав, особливо тісно пов'язане з майбутнім дотриманням ДНЯЗ. Якщо різні країни світу будуть втрачати свою віру в ефективність ДНЯЗ і відповідно почнуть самі купувати зброю масового ураження, то це знизить, в першу чергу, відносну міжнародну вагу Росії. Москві буде важче ніж іншим офіційним ядерним державам компенсувати поступове зниження значення свого ядерного арсеналу іншими важелями впливу. Відносні статусні втрати Росії від можливого майбутнього зростання кількості країн з ядерною зброєю будуть перевищувати такого роду втрати у інших країн світу. Тому Москва повинна мала б бути – з огляду на специфічне міжнародне політичне і правове становище Росії – найзапеклішим гарантом ДНЯЗ. Але, звичайно, останні операції Кремля в Україні суперечать також багатьом іншим установкам, які можна було б позначити як базові національні інтереси Росії – і не тільки в сфері її відносної міжнародної ваги.

Зустріч Президента з представниками вітчизняного та іноземного бізнесу

Шостий сценарій: Україна, Грузія та Молдова, а також ряд посткомуністичних держав-членів НАТО створять коаліцію, що втілює стару польську ідею Міжмор'я («Інтермаріум»)

Геополітична ситуація Києва, Кишинєва та Тбілісі – на абстрактному рівні – схожа на ситуацію нових держав Центрально-Східної Європи, що утворилися після Першої Світової війни, таких як Польща, Чехословаччина, Литва, Латвія, Естонія. Так само, як і ці держави в міжвоєнний період, Україна, Молдова та Грузія зараз знаходяться в деякій геополітичній «дірі», і їхньому суверенітету загрожує сусідня ревізіоністська держава. Росія вже встигла зробити з усіх цих трьох країн «держави, що не відбулися» шляхом активного підбурювання і цілеспрямованої підтримки в них сепаратистських рухів. Без допомоги Москви п'яти сепаратистських одиниць на території цих країн, швидше за все, не було б. Опосередковано Росія також причетна до сепаратизму в Азербайджані, де Москва допомагає Вірменії, яка в свою чергу підтримує сепаратистів Нагірного Карабаху.

Росія вже встигла зробити з усіх цих трьох країн «держави, що не відбулися» шляхом активного підбурювання і цілеспрямованої підтримки в них сепаратистських рухів.

Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова наразі вже входять в т.зв. Організацію за демократію та економічний розвиток, відому під абревіатурою ГУАМ. Об'єднання чотирьох країн в цій коаліції віддалено нагадує міжвоєнний східноєвропейський проект під назвою «Інтермаріум» (тобто землі між морями). Після розпаду старих багатонаціональних держав, польські та інші політики колишніх залежних територій різних імперій в Європі розвинули ідею об'єднання їхніх націй між Балтійським, Чорним і Адріатичним морями. Основна мета Міжмор'я і подібних проектів полягала в тому, щоб посилити відносну безпеку цих самих собою слабких країн, створивши союз, який зробив би своєрідну буферну зону між потенційними ревізіоністськими Німеччиною і Росією/СРСР безпечнішою. Але ця ідея так і не була втілена між 1918-им і 1938-им роками – і не змогла запобігти Мюнхенському договору, пакту Молотова-Ріббентропа і початку Другої світової війни.

ГУАМ же, як і інша, частково аналогічна організація, що була створена наприкінці 2005-го року, т.зв. Спільнота демократичного вибору (Україна, Молдова, Латвія, Литва, Естонія, Словенія, Македонія, Румунія, Грузія), стали реальністю. Однак, ці коаліції за своїм складом і статусом занадто слабкі, щоб протистояти військовому втручання і іншим т.зв. «активним діям» Росії в нинішній «сірій зоні» між НАТО, з одного боку, і Організацією договору про колективну безпеку, з іншого. Це незважаючи на те, що найближчі західні сусіди України – Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія – і інші східні країни-члени НАТО повинні бути глибоко зацікавлені в стабільності і безпеці особливо України. Можливий крах української держави в результаті агресивної політики Кремля позначився б на них з самих різних боків.

Незважаючи на таку спільність інтересів більшості націй всієї Центрально-Східної Європи, досі не було будь-яких істотних дій задля створення відповідної охоплюючої структури безпеки країн цього регіону. Це є ще більш дивним на тлі того, що вже існує певна модель для такої угоди між членом і не-членом НАТО в регіоні. У 2010-му році Азербайджану вдалося підписати з Туреччиною Договір про стратегічне партнерство і взаємодопомогу, який включає в себе і статтю про можливу військову підтримку Анкари для Баку. Таким чином, не тільки США в своїх різноманітних союзах поза НАТО, але і неядерний член альянсу Туреччина своїм договором з Азербайджаном вже перетнули «червону лінію» надання ратифікованих гарантій безпеки членами НАТО за межами альянсу[11].

Сьогодні Варшава, як здається, більш зацікавлена в будівництві анти-німецьких східноєвропейських коаліцій всередині ЄС, ніж в вирішенні проблем безпеки на східному кордоні Польщі.

Проте, для Польщі, Румунії та інших східноєвропейських сусідів України ідея їх участі в серйозній антиімперській коаліції за межами НАТО, мабуть, нецікава. Хоча ідея Інтермаріума іноді згадувалася польськими політиками, в тому числі нинішнім президентом Польщі Анджеєм Дудою, протягом останніх 25-ти років Варшава ще не зробила конкретних кроків для її реалізації. Сьогодні Варшава, як здається, більш зацікавлена в будівництві анти-німецьких східноєвропейських коаліцій всередині ЄС, ніж в рішенні проблем безпеки на східному кордоні Польщі[12].

У разі самого апокаліптичного, однак цілком можливого сценарію для української держави, тобто її розпаду, західні сусіди України мало що могли б очікувати від ЄС або НАТО. Незрозуміло, наприклад, наскільки Брюссель зміг би допомогти Польщі, Словаччині, Угорщині та Румунії за припливу кількох мільйонів українських біженців або ж під час вибуху найбільшої АЕС Європи в Запорізькій області. Чи покладається Варшава на те, що війська НАТО почнуть стріляти по українським біженцям після вичерпання максимуму кількості біженців, яких Польща згодна прийняти, тобто, наприклад, після приходу третього мільйона незапрошених іммігрантів з України протягом кількох тижнів? Чи впевнений Будапешт в тому, що інші країни-члени ЄС погодяться прийняти десятки або сотні тисяч українських біженців, які опинилися за таким сценарієм в Угорщині? Чи сподівається Бухарест на те, що ЄС введе жорсткий візовий режим для запорізьких радіоактивних частинок, коли вони почнуть масово проникати до Шенгенської зони крізь румунсько-український кордон?

Імовірність повного краху української держави і його апокаліптичних наслідків, звичайно, є низькою. Однак ставки для східних членів НАТО в стабільності України – величезні; а можливості НАТО допомогти в відносно цього (через згадану велику обережність західних європейців) – обмежені. На цьому тлі, відносна пасивність, зокрема, Варшави, Бухареста, Будапешта та Братислави в подоланні східноєвропейської «сірої зони» дивує. Ця бездіяльність, можливо, пов'язана з тим, що погляд багатьох центрально-східних політиків, дипломатів і навіть деяких експертів на свій регіон сьогодні «астрономічний».

У не зовсім усвідомленій «астрономічній» уяві Європи серед посткомуністичних еліт континент розділений на гарну «планету» ЄС і НАТО та погану «планету» всіх інших країн. Знаходження на правильній «планеті», в цьому пост-географічному погляді, вирішує всі основні проблеми безпеки. Важливо лише те, щоб ні в якому разі не увійти в якусь зв'язок з іншою «планетою», не бути залученим в її проблеми і тим самим бути перетягнутим з «правильної європейської» в «неправильну пострадянську» зону. В дивному новому світі центрально-східної політології, погана «планета» настільки далека від гарної, що її проблеми несуттєві для щасливих мешканців «планети» ЄС/НАТО.

Знаходження на правильній «планеті», в цьому пост-географічному погляді, вирішує всі основні проблеми безпеки. Важливо лише те, щоб ні в

якому разі не увійти в якусь зв'язок з іншою «планетою», не бути залученим в її проблеми і тим самим бути перетягнутим з «правильної європейської» в «неправильну пострадянську» зону.

Є, звичайно, й інші причини того, що періодично спливаюча ідея про створення Міжмор'я поки залишається невітленою. Так, недавній націоналістичний поворот у внутрішній і зовнішній політиці Польщі привів до нового напруження як у польсько-ЄСівських, так і польсько-українських відносинах. Невдала офіційна постмайданівська політика історичної пам'яті Києва – особливо щодо інтерпретації значення і увічнення лідерів ОУН-УПА – підіграла цьому польському повороту. Зокрема, це стосується діяльності нового керівництва урядового Українського інституту національної пам'яті (УІНП), що складається з істориків, які не публікуються в солідних академічних журналах. Недоречні ініціативи УІНП і йому подібних українських інститутів значною мірою полегшили використання російською пропагандистською машиною виниклої напруги в польсько-українських відносинах.

Висновок

Жоден з цих шести сценаріїв не є обнадійливим. Перший, збереження «сірої зони», сьогодні видається найбільш імовірним. Але він, можливо, з урахуванням відомого минулого досвіду, в кінцевому рахунку – це глухий кут. Залишається неясним, чи може навіть сильніша ніж сьогодні асоціація з Заходом, адаптація до нових викликів після 2014-го року і консолідація постмайданівської української держави в рамках цього сценарію замінити або компенсувати офіційну і стійку інституційну інтеграцію України, Грузії і Молдови в більш-менш значиму міжнародну коаліцію до такого рівня, що безпека цих трьох країн істотно посилиться.

Решта п'ять сценаріїв, навпаки, дають деякі міжнародно-правові механізми серйозного забезпечення безпеки в сьогоденній «сірій зоні». Вони б принципово поміняли всю геополітику Східної Європи шляхом підписання різного роду нових великих договорів. Але ці сценарії, які в тих чи інших аспектах вигідні Україні, Грузії і, частково, Молдові, сьогодні мало реалістичні, якщо не фантастичні. Проте, ці п'ять сценаріїв в тій чи іншій мірі можуть стати можливими в майбутньому, якщо відбудуться істотні зміни у внутрішній або зовнішній політиці тих чи інших залучених в східноєвропейський регіон країн і організацій.

Різні варіанти цієї статті також опубліковані українською, російською, англійською та німецькою мовами на сайтах Новое время, ІноЗМІ, Ukraine-Nachrichten, Huffington Post Deutschland, Focus Online та Harvard International Review, в журналах Sirius: Zeitschrift für Strategische Analysen (2017. № 3), Форум новітньої східноєвропейської історії та культури (2017. № 1) та The Brown Journal of World Affairs (2017. № 1).

Примітки

[1] См., напр.: Foxall A., Pigman L. Ukraine's Stalled Revolution: Kiev May Talk Like Brussels But It Acts Like Moscow // Foreign Affairs. 29 June 2017; Minakov M. Reconstructing the Power Vertical: The Authoritarian Threat in Ukraine // Open Democracy. 29 June 2017; Umland A. Zurück zu einem patronalistischen Regime in der Ukraine? // Religion und Gesellschaft in Ost und West. 2017. №№ 7-8. P. 13-15.

[2] Umland A. How to Achieve a Ukrainian Success Story // Judy Dempsey's Strategic Europe. 4 July 2017. .

[3] Härtel A. Westintegration oder Grauzonen-Szenario? Die EU- und WTO-Politik der Ukraine vor dem Hintergrund der inneren Transformation (1998-2009). Münster, 2012.

[4] Umland A. Can Kyiv Defend Itself? Illusions About and Options for Securing Ukraine's Future // Krytyka. 8 January 2017. .

[5] Про різні проекти «великої угоди» і їх дискусії, див., напр.: Pinchuk V. Ukraine Must Make Painful Compromises for Peace with Russia // Wall Street Journal. 29 December 2016; Сушко О. «Ігри великих»: як Україні не загратися в гру, яка відбудеться?// Дзеркало тижня. 13 січня 2017. ; Dembinski M., Spanger H.-J. «Pluraler Frieden» – Leitgedanken zu einer neuen Russlandpolitik // HSFK-Report. 2017. № 2. https://www.hsfk.de/de/no_cache/publikationen/publikationssuche/publikation/pluraler-frieden-leitgedanken-zu-einer-neuen-russlandpolitik/; Heinemann-Grüder A. Wider den Sonderfrieden: Replik auf das Konzept vom «Pluralen Frieden» // Osteuropa. 2017. №№ 3-4. P. 103-108; Sushko O., Umland A. Unrealistisches Szenario: Anmerkungen zum «Pluralen Frieden» // Osteuropa. 2017. №№ 3-4. P. 109-120; Dembinski M., Spanger H.-J. Entspannung geboten: Antwort auf die Kritiker des Pluralen Friedens // Osteuropa. 2017. № 5. P. 135-142.

[6] Umland A. Ukraine's Understandable But Senseless Hope for NATO Membership // *Ukraine Alert*. 4 April 2016; Pifer S. Will Ukraine Join NATO? A Course for Disappointment // *Order from Chaos*. 25 July 2017.

[7] Petrov R., Van der Loo G., Van Elsuwege P. The EU-Ukraine Association Agreement: A New Legal Instrument of Integration without Membership? // *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2015. № 1. P. 1-19.

[8] Potter W. The Politics of Nuclear Renunciation: The Cases of Belarus, Kazakhstan, and Ukraine // *Henry L Stimson Center Occasional Papers*. 1995. № 22; Pifer S. *The Trilateral Process: The United States, Ukraine, Russia and Nuclear Weapons*. Washington, 2011.

[9] Budjeryn M. The Breach: Ukraine's Territorial Integrity and the Budapest Memorandum // *Wilson Center NPIHP Issue Brief*. 2014. № 3. www.wilsoncenter.org/publication/issue-brief-3-the-breach-ukraines-territorial-integrity-and-the-budapest-memorandum; Manaeva Rice N., Rice D.P., Hall H.L. Ukraine at the Fulcrum: A Nuclear House of Cards // *International Journal of Nuclear Security*. 2015. № 1; Galaka S. Ukrainian Crisis and Budapest Memorandum: Consequences for the European and Global Security Structures // *Ukraine Analytica*. 2015. № 1. P. 45-51; Umland A. The Ukraine Example: Nuclear Disarmament Doesn't Pay // *World Affairs Journal*. 2016. № 4. P. 45-49; Budjeryn M., Umland A. Amerikanische Russlandpolitik, die Souveränität der Ukraine und der Atomwaffensperrvertrag: Ein Dreiecksverhältnis mit weitreichenden Konsequenzen // *Sirius: Zeitschrift für Strategische Analysen*. 2017. № 2. P. 133–142.

[10] Budjeryn M., Umland A. The Nuclear Fallout of Trump's Possible Détente with Putin // *Harvard International Review*. 16 February 2017.

[11] Umland A. Countering Russian Expansionism: Blueprints for a New Security Alliance // *European Council on Foreign Relations*. 28 April 2016.

[12] Fedorenko K., Umland A. How to Solve Ukraine's Security Dilemma? The Idea of an Intermarium Coalition in East-Central Europe // *War on the Rocks*. 30 August 2017.